

SZEMÉLYES VÉLEMÉNYEM A VÁSÁRHELYI HÍMZÉSRŐL

1960-ban jöttünk a férjemmel Hódmezővásárhelyre. Újdonság volt számomra a város lakóinak érdeklődése a művészetek iránt, és az, hogy Vásárhelynek „saját hímezése” van. Meg akartam ismerkedni vele, kezdtem gyűjteni a hozzá kapcsolódó elemeket. Szerettem ezt a hímezést: finom színeit, nyugodt ritmusú felépítését, mondhatnám eleganciáját, azt, hogy szinte bármilyen stílusú lakásban megtalálja a helyét. Szép, ahogyan ma hímezik, ahogy a motívumait mai tervezők újra alkalmazták a ma használatos terítőkön, futókon; mert tudvalevő, hogy valamikor csak nagyméretű párnavégekre varrták. A „mai” jelzőt nemcsak napjainkra értem, hanem arra az időre is – 100 és egynéhány év –, amióta újra ismerjük ezt a hímezést. Meglepő ugye?

A 18. században a tisztaszoba felvetett ágyán található szőrfonallal hímezett párnák igen divatosak lehettek, erre utal, hogy közel két évszázaddal később – a fehérhímezés térhódítása után is – viszonylag szép számmal maradtak ránk. Újra felfedezésüket az 1904-ben a városban megrendezett Ipari és Mezőgazdasági Kiállításnak és lelkes szervezőinek köszönhetjük. Ekkor kerültek elő a ládák mélyén nyugvó, elfeledett párnák, nem kis meglepetést okozva. Néhány idős asszony azonban még ismerte a hímezést. Ők számoltak be Kiss Lajos néprajzkutatónak arról, hogy édesanyjuknak még volt ilyen párnája. Emlékeztek a motívumok neveire, amit Kiss Lajos gondosan feljegyzett: „tulipántos, bazsarózsás, aprószegfűs (vajon melyiket értették alatta?) kerekruzsás, fűgés, templomcifrás”(1). Ma a sokunk számára ismert kis- és nagyránátalma, tulipán, rózsza, talpasrózsza, félrózsza, tüskésrózsza, napraforgó, csillag, pillangó, kelyhes, poharas, pávafarkas neveket már a múlt században adták a motívumoknak a vele foglalkozók. A kiállítás után néhány darabot a városnak ajándékoztak, ezek azután bekerültek a Tornyai János Múzeumba.

Szerencsére mindent elvitték Plohn Józsefhez, aki lefotózta a kiállított darabokat. Vásárhelyi művészetpártoló lakosaira jellemző, hogy a fotósorozatból többen rendelték, és féltve őrzik ma is a képeket.

Ekkortájt került a városba dr. Wiener Tibor görögkeleti lelkész a családjával. A házaspár lelkes gyűjtője lett a helyi kézműves termékeknek, a feleség, Bakos Margit lerajzolta, illetve rajzoltatta a régi kézimunkákat, majd „megfejtette” öltéseit, és tanítani kezdte. A hímezést megismerte az ország. A háború elől Wienerék nyugatra menekültek. Tőlük a hímezés avatott kezekbe került: gondozását Erdős János és felesége, Kolumbán Rozália vette át. Sajnos terveik nem valósulhattak meg, mert a háború közbeszólt. Ez volt a hímezés újjáélesztésének időszaka.

1952-ben kezdődtek meg a Háziipari Szövetkezet megalakulásának előkészületei. A hímezés jelenkori elterjedésében sokat köszönhetünk nekik. Tehetséges tervezők közül Sárosi Mihályné Tolnai Eszterrel a népművészet mesterével volt személyes kapcsolatom.

Első mondataimra visszatulva írom le az alábbiakat. Nem kritizálni akarok, hanem az általam talált tényeket megismertetni, amit fél évszázad alatt összegyűjtöttem. Akik ismerik a hímezést, tudják, hogy három fő színből áll: piros, kék és barna fonallal és ezek árnyalataival készül. Kevésbé ismert, hogy mindhárom színnek „hideg és meleg” árnyalatával hímezték, némely mustrán tudatosan, a szimmetriát alkalmazva díszítettek vele. Valamikor a fonalak festésére növények termését, levelét, kérgét, esetleg gyökerét és virágját is használhatták, ma természetesen kémiai úton előállított festékekkel dolgoznak. Mi a hímezést finom átmenettel összeállított, országos zsűri által elfogadott színekkel készítjük. Itt jön az egyik probléma: örülnünk kell, hogy ma is többen megtanulják ezt a nehéznek mondható hímezést, és szeretnék a lakásukat díszíteni ezzel a kézimunkával, de fonalhoz nem lehet hozzájutni, nincs aki fonalat festene.

A színek kapcsán vissza kell térnünk a régmúlthoz: az ország területén egyedül itt használt lilás-piros fonalat a hagyomány szerint a báránypirosító növény gyökerével festették. E növényi festékekkel jelölték a tulajdonosaik a bárányokat. Izgalmasan hangzik.

Magam is hirdetem a kézimunka körömön mindaddig, amíg kezembe nem került egy szakkönyv, melyben leírják, hogy az említett növényi festék „vízben nem, csak olajban, zsírban, alkoholban, benzinben oldódik jól”(2).

A bárányok lanolinos gyapját tehát kitűnően befogta, de mi van a kimosott és megfont gyapjával? Nem foglalhatok állást, mert nem vagyok szakembere a fonalfestésnek, nem tudom, hogy van-e más módja is a festék elkészítésének. Azt azonban már tudom, hogy köröttünk sok szép színű növény található. Kinek a virágja, kinek a termése fest... A kék és barna fonalak színezéséről sem maradt fenn pontos adat, de a csülleng, az indigó, a diókopáncs, a diólevél, a kórtefa kérge és a szerintem méltatlanul nem említett, de a régi háztartásokban zsákszámra gyűjthető közismerten jó festőnövény, a vöröshagymahéj is adhatta színét az „aranybarna” fonalnak.

A mustrák felépítése három részre tagolódik: egy szélesebb középrész és választóvonallal elkülönített alsó-felső keskenyebb szélmintá. Ez, és motívumkincsük az úrhímezésre emlékezteti azokat, akik ismerik a régi idők kézimunkáit, de például Rábaközben, Torockón és a Kunságban is hasonlóak a népi hímezéses munkák.

Van néhány dolog, amit máshogy látok, és van, amiben határozott állást foglalok: az általunk ismert vásárhelyi hímezés véleményem szerint nem a Kunságból jött, mint azt egy nagyra becsült néprajztudósunk, és azóta is többen állítják. Ha a terjedelem megengedné, több megkérdőjelezhetetlen tény tudnék itt felsorolni, hiszen ha összevetjük a kun- és a vásárhelyi hímezés sajátosságait, sok különbséget találunk, többek között a motívumok gazdagsága, az öltéstechnika változatossága, a színárnyalatok használata terén. Hódmezővásárhelyre e hímezést egy olyan ide beköltöző, köztisztelőben álló személy hozhatta magával, aki itt megismertette, díszítésre alkalmazta, megtanította a bonyolult öltéseket és „divatot teremtett”. Feltételezhetően rajzolta is az elterjedt vált párnavégek dinamikus mintáit.

Erre a feltevésemre több indokot tudnék felhozni. Elsőként a véletlen szülte a rátalálást: egy vidéki múzeumban láttam a város által használatos székek kárpitozásán a vásárhelyi hímezésben is közismert zezug öltést mint beépített motívumot az általunk is használt színezéssel. Itt van aztán egyszínűvel – a fekete bárány szőrével – kivarrt vásárhelyi hímezés problematikája, aminek eredetével kapcsolatban több helyen is olvashatunk találgatásokat, holott erre már Szeremlei Sámuel egykori református lelkész Hód-Mező-Vásárhely története című munkájában egyértelmű utalást találunk (3).

Az előző ötven évben folytatott tanulmányozás során még egy fontos momentumra figyeltem fel. Wienerné, amikor (egyedül vagy munkatársaival) megfejtette a hímezés öltéseit – egy öltést másképpen varrott. De jól tette! Mert számomra egyértelművé vált, hogy ez a más-ként varrt öltés, a kalászöltés: kormeghatározó.

Bizony meglepő, hogy még a Néprajzi Múzeumban is található olyan réginek nyilvántartott mustra, ami nem kétszáz éves, hanem az 1930-as években készült. Ebben a múzeum munkatársai is egyetértettek velem. Magántulajdonban lévő egyes párnák esetében is elmondható ugyanez.

Egy, a Tornyai János Múzeumban lévő tulipános mustrán találtam egy kicsiny motívumot, mely az úri hímezésben is előforduló, Erdélyben nyakbaöltésnek is nevezett öltéssel készült. Az egyszínű Kristómustrát is ezzel az öltéstípussal varrta ki a készítője, ma mégsem használjuk. Ezt a megfigyelésemet publikáltam a *Homokrózsza* egyszínű vásárhelyi hímezésről készült kiadványban. Mint újdonságot – visszahozhatnánk az öltések közé.

Eredeti párnavégek még mostanában is fel-felbukkannak néhány családotthonában, az idő teltével ez egyre ritkábban fordul elő. Egynek a fényképét Budapestről, Kis Ernőné Hideg Erzsébettől kaptam.

Wienerné, hosszas unszolásomra 1987-ben Amerikából visszaküldött a helyi múzeumnak egy ott gyűjtött eredeti pávafarkas – madárkás párnát, melynek színes fotója itt látható. Ennek volt egy párja is, de arról csak fényképet kaptunk, maga a mustra számunkra sajnos elveszett.

A cikkben közölt állításaimat részletesebben szeretném kifejteni – ha módomban áll majd –, egy *Homokrózsza* kiadványban; képekkel és a szakirodalomban publikált tényekkel, azok pontos megjelölésével is alátámasztva; hangsúlyozva, hogy a tudományos feldolgozás szakértőkre vár.

□ Váczi Gáborné

PÁVASZEMES SZŐRÖS PÁRNAVÉG

Wienerné Bakos Margit gyűjtése.

Forrás: Tornyai János Múzeum Néprajzi Gyűjtemény (Iatsz.: 87.13.1; 60 x 54 cm)

Felhasznált irodalom:

1. Kiss Lajos: Szőrös párnavégek Hódmezővásárhelyen. In.: Néprajzi Értesítő. Szerk. Bátky Zsigmond. 1928. 20. évf. p. 47-49.
2. Giovannini Rudolf — Szathmáry Géza: Gyógynövényeink. Bp.: Mezőgazd. K., 1961.
3. Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története. IV. köt. Hódmezővásárhely, 1911. p. 161-169.

FEJÉR CSABA
Börcsök Mária Teréz nővér emlékére

FEJÉR CSABA
Vásárhelyi utcarészlet

□
Forrás: Tornyai János Múzeum. Fotó: Dömötör Mihály